

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

НОВА ЕКОНОМІЧНА ПАРАДИГМА І СТАЛІЙ РОЗВИТОК АГРАРНОЇ СФЕРИ NEW ECONOMIC PARADIGM AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRARIAN SPHERE

УДК 338.24:502.56

DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastuct46-1>

Костирко І.Г.

д.е.н., професор,
професор кафедри
обліку та оподаткування
Львівський національний
аграрний університет

Гнатишин Л.Б.

д.е.н., доцент,
в.о. професора кафедри
обліку та оподаткування
Львівський національний
аграрний університет

Бойко В.В.

д.е.н., доцент,
професор кафедри менеджменту
Національний університет
«Львівська політехніка»

Kostyrko Ihor

Nhatyshyn Liudmyla

Lviv National Agrarian University

Boiko Vitalii

Lviv Polytechnic National University

У статті окреслено прояви нової економічної парадигми у контексті сталого розвитку аграрної сфери. Зазначено, що катастрофічні наслідки екологічної діяльності людства актуалізували потребу зміни парадигми економічної діяльності, яка ще може відвернути глобальну цивілізаційну катастрофу. З'ясовано, що невідворотність екологічних загроз неможливо подолати за наявного ринкового типу економічних відносин, де прибуток вважається ключовим критерієм успіху бізнесу. Аргументовано, що теоретичною базою майбутньої парадигми сталого економічного розвитку аграрної сфери має бути фізична економія. Ідею сталого розвитку визначено елементом нової економічної парадигми та шляхом цивілізаційного розвитку людства. Подолати руйнівні наслідки функціонування ринкової економіки можна через запровадження нової парадигми суспільно-економічного розвитку, в межах якої економічна діяльність базується на використанні необмежених ресурсів, якими є відновні види енергії. Потреба в неринкових механізмах регулювання економічної діяльності істотно зростає в умовах децентралізації, коли роль об'єднаних територіальних громад та нові можливості для самоорганізації населення не вимагатимуть ринкових механізмів регулювання.

Ключові слова: парадигма, економічна система, сталий розвиток, аграрна сфера, ринок, фізична економія.

В статті очерчені проявлення нової економічної парадигми в контексті устойчивого розвитку аграрної сфери. Отмечено, что

катастрофические последствия экологической деятельности человечества актуализировали потребность изменения парадигмы экономической деятельности. Такой подход еще может отвлечь глобальную цивилизационную катастрофу. Выяснено, что неотвратимость экологических угроз невозможно преодолеть с помощью существующего рыночного типа экономических отношений, где прибыль считается ключевым критерием успеха бизнеса. Аргументировано, что теоретической базой будущей парадигмы устойчивого экономического развития аграрной сферы должна быть физическая экономия. Идея устойчивого развития обозначена элементом новой экономической парадигмы и путем цивилизационного развития человечества. Преодолеть разрушительные последствия функционирования рыночной экономики можно путем внедрения новой парадигмы социально-экономического развития, в рамках которой экономическая деятельность базируется на использовании возобновляемых видов энергии. Потребность в нерыночных механизмах регулирования экономической деятельности существенно возрастает в условиях децентрализации, когда роль объединенных территориальных общин и новые возможности самоорганизации населения не будут требовать рыночных механизмов регулирования.

Ключевые слова: парадигма, экономическая система, устойчивое развитие, аграрная сфера, рынок, физическая экономия.

The article describes manifestations of the new economic paradigm in the context of sustainable development of agrarian sphere. The catastrophic consequences of the ecological activity of humanity have forced the need to change the paradigm of economic activity, which can cease the global civilization catastrophe. It is determined that inevitability of the ecological threats can not be overcome under the existing type of economic relations, where profit is considered the key criterion of the business success. Physical economy is taken as a theoretical base for the future economic concepts concerning the paradigm of sustainable economic development of agrarian sphere. The new paradigm of sustainable development suggests that market mechanisms, being destructive for future civilization development, will be substituted with the non-market regulators of economic development. It is confirmed that the market economic system is based on the struggle for limited resources, whereas the competition for the resources and sale markets are the heart of the economic system. The concept of sustainable development is identified as an element of the new economic paradigm and the way of the civilized development of humanity. Implementation of the ideas of sustainable development requires combination of economic and natural factors of the process progress and scientific comprehension of the new quality of reproduction. The postulate of sustainable development is represented by the idea of the necessity of establishment of the balance between satisfaction of the modern needs of humanity and defense of the interests of future generations. The economic approach in formation of the paradigm of sustainable development of agrarian sphere is revealed in the optimal use of limited resources and application of saving technologies for creation of the aggregate income. The new paradigm of the future economic development should be focused on development of the social and economic system, where the economy is concentrated on the use of unlimited resources in their economic terms. To overcome the destructive consequences of the market economy, it is necessary to introduce a new paradigm of the social and economic development, which declares economic activity basing on the use of unlimited resources like renewable kinds of energy. Nowadays, solar power stations of households make them independent from the market, which is based on the use of limited resources. It is argued that the tendencies of sustainable development of agrarian sphere will specify the total character of the national economy performance. The need of non-market mechanisms of the economic activity regulation is getting significantly higher in the conditions of decentralization, when the importance of amalgamated territorial communities and new opportunities for self-organization of population does not require market mechanisms of regulation.

Key words: paradigm, economic system, sustainable development, market, agrarian sphere, physical economy.

Постановка проблеми. Цивілізаційні виклики, зумовлені катастрофічними наслідками екологічної діяльності людства, поставили його на межу

виживання як біологічний вид. За припущеннями багатьох учених [1; 3; 7; 8; 11; 13], критична точка неповернення, коли зміни клімату стали

незворотними, поставила у всій гостроті потребу трансформації парадигми економічної діяльності, яка ще може відвернути глобальну цивілізаційну катастрофу.

Ринкова економіка властива більшості розвинутих країн. До такого прояву економічної системи, що заснована на принципах вільного підприємництва, прямує Україна. Водночас розвиток соціально-економічної системи згідно з принципами свободи підприємництва і вибору все чіткіше постає як помилковий шлях поступу, що веде до зростання бідності, поглиблення нерівності між населенням країн «золотого мільярду» та третім світом. Для низки країн, що розвиваються, все чіткішою є перспектива неможливості наздогнати у своєму розвитку групу передових держав, а пропозиції науковців щодо запровадження концепції сталого розвитку, в тому числі запропонована в Україні «Стратегія 2030», навряд чи вирішать цю проблему.

Невідворотність екологічних загроз неможливо подолати за наявного ринкового типу економічних відносин, де ключовим критерієм успіху бізнесу вважається прибуток. Тому очевидно є потреба у цілковитій зміні парадигми суспільно-економічного піднесення. Наукове осмислення сутності сучасних економічних відносин та сталого розвитку аграрної сфери вимагає застосування в дослідженнях оновленої парадигми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні економічні наукові течії важливого значення надають парадигмальним та концептуальним новаціям. Щодо еволюції парадигм Т. Кун зауважував, що «вони можуть і повинні конкретизуватися в умовах, що змінюються. Успіх нової парадигми полягає у перспективах науки щодо вирішення нових проблем, а також розширення знань про факти об'єктивної дійсності» [1]. Тому оновлення парадигми означає, що наука розвиває нові теоретико-методологічні засади дослідження об'єктивної дійсності через вибудовування системи логічних зв'язків і категорій та обґрунтування засобів зіставлення їх з економічною реальністю.

Теоретичною базою майбутніх економічних концепцій парадигми сталого економічного розвитку аграрної сфери має стати фізична економія, початки якої були окреслені у працях фізіократів. «Економічні таблиці» Ф. Кене [5], «Дослідження про природу і причини багатства народів» А. Сміта [12], праці С. Подолинського [4], В. Вернадського [3], М. Руденка [11], теоретичні напрацювання Л. Ларуша, сучасні дослідження вітчизняних науковців [9; 10] є тим теоретичним доробком, на основі якого можна сформувати цілісну концепцію нової економіки. Нова економічна парадигма сталого розвитку передбачає, що ринкові механізми, деструктивні щодо майбутнього цивілізаційного розвитку, будуть замінені неринковими регуляторами економічного розвитку. Варто для прикладу вказати

на дослідження лауреата Нобелівської премії Е. Остром, яка показала можливості економічної діяльності громад і сукупностей людей на основі спільного інтересу, де в основі лежить не прибуток чи економічна вигода у різних її проявах, а узгоджена діяльність людей заради спільного інтересу в процесі розподілу і використання суспільних благ [2]. У своїх працях науковець піддає сумніву традиційне економічне уявлення, що громадська власність зазвичай погано управляється й обов'язково потребує державного регулювання або приватизації.

Орієнтація на сталий соціально-економічний розвиток аграрної сфери спонукає до об'єктивного дослідження виявлення шляхів дотримання певних парадигмальних принципів і підходів.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретичних основ та розроблення науково-практичних підходів щодо запровадження нової парадигми суспільно-економічного розвитку, в межах якої сталий розвиток аграрної сфери базується на використанні відновних видів енергії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринкова економічна система побудована на боротьбі за обмежені ресурси. Тому конкуренція за ці ресурси та ринки збуту є серцевиною економічної системи. Наукові теорії, що формують парадигму сучасної ринкової економіки та обґрунтовують суть і зміст ринку, є сформованими під впливом класичних економічних теорій, використання яких на практиці і призвело до катастрофічного стану цивілізаційного розвитку.

У сучасному світі концепція сталого розвитку є єдиною можливим у найближчій перспективі шляхом цивілізаційного поступу. Ідеї сталого розвитку завойовують світ, потребуючи для своєї реалізації поєднання економічних і природничих вимірників перебігу цього процесу та наукового осмислення й усвідомлення нової якості відтворення [7]. Постулатом сталого розвитку є думки стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їхню потребу в безпечному і здоровому довкіллі. Економічний підхід у формуванні парадигми сталого розвитку аграрної сфери полягає в оптимальному використанні обмежених ресурсів та застосуванні природо-, енерго- і матеріалоощадних технологій для створення сукупного доходу, який би забезпечував принаймні збереження (не зменшення) сукупного капіталу (фізичного природного і людського), з використанням якого цей сукупний дохід створюється. Водночас перехід до інформаційного суспільства приводить до зміни структури сукупного капіталу на користь людського, збільшуючи нематеріальні потоки фінансів, інформації та інтелектуальної власності. Розвиток нової «невагомої» економіки стимулюється не лише

дефіцитом природних ресурсів, а й наростанням обсягів інформації та знань, що набувають значення затребуваного товару [6]. Проблематика сталого розвитку набуває значного поширення як в окремих регіонах та державах, так і в міжнародному співтоваристві загалом.

У підходах до визначення суті сталого розвитку на початкових етапах домінував екологічний складник. Натомість сьогодні сталий розвиток означає, що поряд з екологічними особлива увага відводиться економічним та соціальним питанням у їх взаємозв'язку та взаємодії. Пов'язано це з тим, що зазвичай сьогодні економічне зростання супроводжується забрудненням довкілля, зниженням якості товарів та рівня безпеки виробничого процесу. Тому соціальними інституціями всю відповідальність за економічну нерівність та соціальну несправедливість покладено на бізнес. Бізнес повинен бути ініціатором соціально відповідальної поведінки, а соціальна функція сучасного бізнесу зумовлює його економічну поведінку у досягненні стійкості та конкурентоспроможності.

Нова парадигма майбутнього суспільно-економічного розвитку буде обнадійливою за умови її спрямування на побудову суспільно-економічної системи, де економіка концентруватиметься на використанні необмежених ресурсів у їх енергетичному вимірі. Такими ресурсами є енергія вітру, морських хвиль, теплоти землі, сонячна та енергія інших відновлюваних джерел. Сучасні інформаційні технології відкривають безпрецедентні можливості для новітнього типу економіки, де не буде мажоритарних власників на засоби виробництва. При цьому роль держави обмежуватиметься через створення таких правил і норм поведінки, які будуть скеровані на збереження довкілля і використання доступних ресурсів, що не належать конкретному власнику. Наприклад, уже сьогодні сонячні електростанції домогосподарств роблять їх незалежними від ринку, який побудований на використанні обмежених ресурсів. При цьому можливості мережевої економіки та узгоджені інтереси інтернет-спільнот виключають ринкові механізми як інструменти забезпечення життєво важливих економічних потреб людей.

В аграрній сфері проблеми формування нової парадигми суспільно-економічного розвитку є вкрай актуальними. Саме стан розвитку аграрного сектору виступає визначальним чинником економічної та соціально-політичної стабільності суспільства. Аграрний сектор має величезний потенціал, володіє суттєвими резервами, є споживачем великих обсягів матеріально-технічних ресурсів і визначає соціально-економічні умови життя людей. Адже саме тут під впливом людської діяльності відбувається перетворення сонячної енергії у життєво важливі для людини корисні продукти і суспільні блага. Традиційні економічні теорії, що

описують процеси виробництва сільськогосподарської продукції та їх організацію, вже не можуть дати відповіді на актуальні питання щодо уникнення, наприклад, екологічних загроз, збереження родючості ґрунтів, біологічного розмаїття рослинного і тваринного світу тощо. Ці аспекти виробничої і економічної діяльності є супутніми в операційній діяльності, хоча за своїм впливом на стан розвитку людства є важливішими та подекуди визначальними. Реалізація на практиці концепції сталого розвитку аграрного сектору потребує визначення головних напрямів, котрі би враховували економічні інтереси з позицій соціальної відповідальності з урахуванням екологічних аспектів суб'єктів господарської діяльності.

У сучасній моделі економічної системи аграрний сектор має особливий статус та демонструє ознаки зростання. Орієнтація вітчизняної аграрної сфери та сільських територій на сталий розвиток дасть змогу поглибити ефективність євроінтеграційних процесів у державі та нівелювати вплив викликів, пов'язаних із процесами глобалізації та індустріалізації аграрного сектору. Тому тенденції сталості розвитку аграрної сфери визначатимуть загальний характер функціонування національної економіки. Водночас сталий розвиток аграрної сфери є процесом оптимізації не лише рівня аграрного виробництва. Так, збереження та відновлення якісних параметрів аграрного навколишнього середовища та покращення показників соціального статусу сільського населення за умов зміцнення продовольчої та екологічної безпеки держави є обов'язковим проявом нової аграрної економіки.

Потреба в неринкових механізмах регулювання економічної діяльності істотно зростає в умовах децентралізації, коли роль об'єднаних територіальних громад та нові можливості для самоорганізації населення не вимагають ринкових механізмів регулювання. Нові можливості для економічної взаємодії вимагають і нового змісту інститутів, і нових інституцій, які б матеріалізували нову парадигму суспільно-економічного розвитку. Виникає потреба у науковому обґрунтуванні суті таких інститутів, конкретизації норм і правил поведінки таких спільнот та їхньої колективної відповідальності. Тому нова парадигма суспільно-економічного розвитку аграрної сфери повинна не послуговатися наявними сьогодні економічними теоріями, які виявилися деструктивними і призвели до нинішніх загроз у існуванні людини як біологічного виду, а виходити із фізичних основ існування матеріального світу, тобто базуватися на засадах фізичної економії.

Висновки з проведеного дослідження. Науково-теоретична база, що забезпечує сучасну організацію сільськогосподарського виробництва і функціонування економічних відносин в аграрній сфері держави, є не досить перспективною та

придатною для усвідомлення і вирішення проблем збереження ґрунтів, природного середовища і сталого розвитку суспільства.

Ринок як спосіб регулювання економічних відносин і чинник впливу на організацію економіки у своїй основі покликаний забезпечити розподіл обмежених ресурсів. Такий підхід у кінцевому підсумку призводить до еколого-економічних проблем, які ставлять під загрозу існування людини як біологічного виду.

Подолати руйнівні наслідки дії ринку можна через запровадження нової парадигми суспільно-економічного розвитку, в межах якої економічна діяльність базується на використанні необмежених ресурсів, якими є відновні види енергії.

Теоретичні засади й основні принципи фізичної економії повинні стати науковою основою нової парадигми розвитку аграрної сфери, що базується на відмінних від ринкових методах організації і функціонування економіки і суспільно-економічних відносин. Умовою переходу аграрної сфери до моделі сталого розвитку є структурна перебудова економічної системи на засадах обов'язкової інтеграції екологічної політики в стратегію економічних реформ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Kuhn T. The Structure of Scientific Revolutions, 2 nd ed. Chicago : University of Chicago Press, 1970. P. 121–143.
2. Ostrom E. Governing the commons: The evolution of institutions for collective action. Cambridge University Press. 1990. 281 p.
3. Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 1 : Володимир Іванович Вернадський і Україна. Кн. 1 : Науково-організаційна діяльність (1918–1921). Київ. 2011. 699 с.
4. Злупко С.М. Відкриття С.А. Подолінського. Львів : Меморіал. 1992. 544 с
5. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения. М.: Соцэкгиз, 1960.
6. Концепція сталого розвитку URL: <http://wdc.org.ua/uk/node/356> (дата звернення: 07.08.2020 р.).
7. Костирко І. Енергія і економічна маса як результат суспільно-економічного розвитку. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=135> (дата звернення: 10.08.2020 р.).
8. Костирко І. Енергія, праця та економічна маса у світлі теорії фізичної економії. *Аграрна економіка*. 2009. Т. 2, № 3–4. С. 94–97.
9. Ларуш Л. Ви бажаєте краще вивчати економіку? Львів : Мета Ltd, 1993. 180 с.
10. Ларуш Л. Физическая экономика как платоновская эпистемологическая основа всех отраслей человеческого знания. Москва: Научная книга, 1997. 210 с.
11. Руденко М. Енергія прогресу. Вибрані праці з економії, філософії і космології. Київ: ТОВ Видавництво «КЛІО». 2015. 680 с.
12. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. Київ: Наш формат, 2018. 722 с.
13. Фізична економія у вимірах теорії і практики господарювання: колективна монографія / За ред. Ю.О. Лупенка, В.М. Жука, В.О. Шевчука та О.В. Ходаківської. К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2013. 502 с.

REFERENCES:

1. Kuhn T. (1970) The Structure of Scientific Revolutions, 2 nd ed. Chicago : University of Chicago Press. Pp. 121–143.
2. Ostrom E. (1990) Governing the commons: The evolution of institutions for collective action. Cambridge University Press. 281 p.
3. *Vybrani naukovi pratsi akademika V.I. Vernadskoho*. [Selected scientific works of the academician V.I. Vernadskyi]. V. 1: Volodymyr Ivanovych Vernadskyi i Ukraina. Book 1: Naukovo-orhanizatsiina diialnist (1918–1921). [Scientific and organizational work (1918–1921)] K. 2011. 699 p.
4. Zlupko S.M. Vidkryttia S.A. Podolynskoho. Lviv : Memorial. 1992. 544 p. (in Ukrainian).
5. Kene F. (1960) *Izbrannyye ekonomicheskie proizvedeniia* [Selected economic works]. M.: Sotsekhiz. (in Russian).
6. *Kontseptsiiia staloho rozvytku*. [Concept of sustainable development]. URL: <http://wdc.org.ua/uk/node/356>. (in Ukrainian) (accessed 7 August 2020).
7. Kostyrko I. *Enerhiia i ekonomichna masa yak rezultat suspilno-ekonomichnoho rozvytku*. [Energy and economic weight as the result of the social and economic development]. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=135>. (in Ukrainian) (accessed 10 August 2020).
8. Kostyrko I. (2009) Enerhiia, pratsia ta ekonomichna masa u svitli teorii fizychnoi ekonomii. [Energy, labor and economic weight in the context of the theory of physical economy]. *Ahrarna ekonomika*. Vol. 2. № 3–4. Pp. 94–97. (in Ukrainian).
9. Larush L. (1993). *Vy bazhaiete krashche vyvchaty ekonomiku?* [Do you want to study the economy better?]. Lviv : Meta Ltd. 180 p. (in Ukrainian).
10. Larush L. (1997) *Fizicheskaia ekonomika kak platonovskaia epistemolohicheskaia osnova vsiekh otraslei chelovecheskoho znaniia*. [Physical economic as the Plato epistemological base of all branches of human knowledge]. Moskva : Nauchnaia kniha. 210 p. (in Russian).
11. Rudenko M. (2015) *Enerhiia prohresu. Vybrani pratsi z ekonomii, filosofii i kosmologii*. [Energy of progress. Selected works on economy, philosophy and cosmology]. Kyiv : Ltd Vydavnytstvo "KLIO". 680 p. (in Ukrainian).
12. Smith A. (2018) *Doslidzhennia pro pryrodu i prychny bahatstva narodiv*. [An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations] Kyiv : Nash format. 722 p. (in Ukrainian).
13. *Fizychna ekonomiiia u vymirakh teorii i praktyky hospodariuvannia: kolektyvna monohrafiia*. [Physical economy in terms of the theory and practice of economic activity: collective monograph]. Edit. by Yu.O. Lupenko, V.M. Zhuk, V.O. Shevchuk and O.V. Khodakinska. Kyiv: NNTs "Instytut ahrarnoi ekonomiky", 2013. 502 p. (in Ukrainian).